UDK 364-787.54;
711-1

Miodrag Počuč
dipl. inž. saobraćaja, Novi Sad

PRISTUPAČNOST I DIZAJN ZA SVE

Rezime: Uporedo sa demokratskim promenama u Republici Srbiji, od 2000. godine, uglavnom u većim gradovima počelo je da se vodi računa o pristupačnosti čovekovog okruženja, naročito za osobe sa invaliditetom. Međutim, fokus svih tih akcija bio je isključivo na osobama sa invaliditetom (specijalan dizajn) umesto na svim potencijalnim korisnicima (dizajn za sve). Takav pristup planiranju našeg okruženja nije doneo održive rezultate i doveo je do pojave specijalizovanih rešenja za samo određenu grupu ljudi.

Rad je jedan u nizu pokušaja da se ukaže na značaj pristupačnosti kao odlike okruženja koja je značajna za sve ljude, bez obzira koje su njihove fizičke, senzorne, intelektualne karakteristike i/ili godine starosti. Koncept "dizajn za sve" prikazan je kao svojevrstan model planiranja i kreiranja čovekovog okruženja koji može da doprinese stvaranju "inkluzivnog društva", od naročitog značaja za osobe sa invaliditetom, a ujedno i za sve ostale korisnike javnih prostora, proizvoda, informacija i/ili usluga.

U prilog novom konceptu i akcijama idu i aktuelne promene u zakonodavstvu Republike Srbije, koja je usvojila vrlo afirmativne mere za povećanje pristupačnosti javnog okruženja.

Ključne reči: pristupačnost, dizajn za sve, inkluzija, okruženje, planiranje

Uvod – Pojam pristupačnosti

Mobilnost stanovništva danas više nije samo uspostavljanje odnosa u prostoru i vremenu, već je to istovremeno i mogućnost da ljudi ostvare različite društvene kontakte, samostalnost, nezavisnost i da ravnopravno učestvuju u životu jedne zajednice. Postojanje adekvatne mobilnosti stanovništva osnovni je preduslov za stvaranje "inkluzivnog društva", u kojem svaka osoba ima jednaku mogućnost da učestvuje i doprinosi u društvu.

Za određene grupe stanovništva kao što su: osobe sa invaliditetom, stari, ljudi sa povećanom telesnom masom, trudnice i slično, nemogućnost da uspostave ličnu mobilnost (u smislu samostalnosti) predstavlja dodatno opterećenje koje zahteva ulaganje dodatnih napora i/ili pronalaženje dodatnih resursa kako bi se obezbedilo minimalno funkcionisanje. Ukoliko nema društvene podrške, dolazi do pasivizacije i odricanja od vlastitih motiva, ciljeva i htenja. Stoga je društvo obavezno da obezbedi adekvatne

uslove u životnom okruženju kao i druge preduslove za ravnopravno učešće svih ljudi u svim segmentima života.

Osnovni preduslov za adekvatnu mobilnost stanovništva jeste postojanje pristupačnog okruženja. U stručnoj literaturi, pojam pristupačnosti pominje se vrlo retko i bez jasne/precizne definicije šta se tačno podrazumeva pod tim terminom. Najveći broj definicija uglavnom posmatra i povezuje termin pristupačnosti sa osobama sa invaliditetom, odnosno sa aspekta kretanja osoba sa telesnim invaliditetom. U tom smislu, pod pristupačnošću se najčešće podrazumevalo postojanje neke fizičke prepreke:

"Pristupačne zgrade su one, u koje korisnik/ca invalidskih kolica može sam/sama da uđe, bez ikakve pomoći drugog lica." [3]

"Pristupačnost predstavlja mogućnost ulaska u svaki prostor ili objekat" [3]

"Pristupačnost je stanje u spoljašnjem okruženju – ono koje je zatečeno ili ono kojem se teži. Najčešće se shvata kao arhitektonska pristupačnost, ali je to samo jedan od aspekata spremnosti društva i najbližeg okruženja da prihvati osobu sa invaliditetom i omogući joj ravnopravno učešće u svim segmentima života." [3]

Pojedine definicije navodile su pristupačnost kao elemenat važan samo za osobe sa invaliditetom (naročito za one sa telesnom vrstom invaliditeta), dok druge definicije posmatraju pristupačnost samo kao mogućnost ulaska ili izlaska iz nekog objekta/zgrade. Kretanja do i od tog objekta, odnosno kretanje do i od mesta korišćenja neke usluge, nisu bile predmet ovih definicija, što u velikoj meri umanjuje njihovu važnost.

Novije definicije pristupačnosti imaju više holistički karakter i više vode računa o svim segmentima koji mogu uticati na smanjenje ili povećanje mobilnosti stanovništva:

"Integralna pristupačnost znači da je izgrađena okolina podešena na takav način da omogućuje svakom funkcionisanje na što nezavisniji i prirodniji način." [4]

Postojanje pristupačnog okruženja međutim trebalo bi da omogući svim pojedincima da se razvijaju kao ličnosti, uzimajući pri tome u obzir različitost stanovništva i potrebu svih nas da budemo samostalni. Imajući to u vidu, pristupačnost se može definisati i kao:

"Pristupačnost podrazumeva sve ono što svakom pojedincu omogućava da samostalno živi i učestvuje u svim aspektima života, na jednakoj osnovi." [8]

Iz navedene definicije možemo izdvojiti nekoliko ključnih termina. To su: *svako*, *samostalnost*, *svi aspekti života* i *jednakost*. To praktično znači da je pristupačnost nešto što se odnosi na SVE ljude i što je potrebno svim ljudima. Svojim karakteristikama i elementima omogućava različitim

ljudima da samostalno i nezavisno[1] funkcionišu u različitim aspektima života (na primer u saobraćaju, kulturi, obrazovanju, politici, ekonomiji i slično). Termin *na jednakoj osnovi* podrazumeva da svi korisnici jednako i pod istim uslovima koriste sve postojeće usluge i/ili proizvode, bez obzira na to koje su njihove fizičke, senzorne, intelektualne, psihičke karakteristike, ili godine starosti.

Ljudska različitost

Problem u dosadašnjem procesu planiranja i osmišljavanja čovekovog okruženja nastajao je onda kada se kao osnovna mera (ulazni input) koristila takozvana *aritmetička sredina*, to jest, prosečna vrednost: brzine, visine, težine ili snage čoveka.

Kao posledicu takvog pristupa u razmišljanju, čovek je zapravo stvorio okruženje koje može da koristi, uslovno rečeno, mali broj ljudi, odnosno samo ona grupa korisnika koja se može svrstati u prosečne korisnike. Sa druge strane, korisnici koji se po bilo kom osnovu ne mogu svrstati u prosek, bilo da su iznad ili ispod proseka po svojim fizičkim, kognitivnim ili nekim drugim karakteristikama, nisu mogli da koriste izgrađeno okruženje ili nisu bili u potpunosti zadovoljni njime.

Oni koji nisu mogli nikako da koriste okruženje, informacije i/ili proizvode bili su diskriminisani i isključeni iz društvenih tokova. Korisnici koji nisu bili zadovoljni ponuđenim rešenjima vremenom su bili primorani da sve više redukuju sopstvene potrebe.

Na primer, osobe sa invaliditetom su zbog takvog okruženja u velikoj meri redukovale ličnu potrebu za kretanjem ili putovanjem. Takav način planiranja pokazao je da planeri i projektanti zapravo ne poštuju različitost ljudi i da na te razlike gledaju kao na nešto što je negativno i što otežava njihov proces rada.

Pojam pristupačnosti kao nova filozofija i novi način planiranja ima polaznu osnovu upravo u ljudskoj različitosti. Postojeće razlike među ljudima posmatraju se kao *vrednosti* koje mogu svima nama doprineti i obogatiti čitavo društvo kroz nova saznanja i iskustva.

Uopšteno posmatrano, ljudi se razlikuju u odnosu na:

a) Godine starosti – Tokom trajanja životnog veka ljudsko telo stalno prolazi kroz promene kao logične posledice prirodnog starenja organizma, koje niko ne može da izbegne. Telo se stalno menja u biološkom, odnosno fizičkom, psihičkom, kognitivnom smislu. U tom smislu, možemo razlikovati karakteristične periode kao što su: period do detinjstva, detinjstvo,

1 Pojam samostalnosti i nezavisnosti ne isključuje mogućnost korišćenja usluga servisa personalne asistencije kod onih osoba koji koriste te usluge.

pubertet i odraslo doba. U različitim periodima života svaki čovek funkcioniše na različit način i ima drugačije karakteristike (fizičke, senzorne...).

Tako, na primer, u fizičkom smislu, male bebe se u početku kreću četvornoške, dok stari ljudi u kasnijim godinama često koriste neko pomagalo za kretanje.

b) Fizičke karakteristike – Razlike u dimenzijama kao što su visina, težina, snaga, brzina kretanja, širina ramena, veličina šaka, stopala, ali i sposobnost reakcije, motorika/pokretljivost, samo su neke od fizičkih karakteristike koje se razlikuju od osobe do osobe. Fizičke karakteristike ljudi igraju važnu ulogu u procesu planiranja, naročito kada znamo da ne postoje dva ista čoveka.

c) Senzorne karakteristike – Različit stepen senzornih sposobnosti u pogledu vida, sluha, percepcije ili mirisa u velikoj meri određuje kakva će se rešenja ponuditi korisnicima u vezi sa informacijama u okruženju, horizontalnom ili vertikalnom signalizacijom, prostornom komunikacijom i slično. Ukoliko okruženje nije planirano ili projektovano na adekvatan način, to može izazvati svakodnevne probleme korisnika u interakciji sa okruženjem. Tako, na primer, korišćenje određenih biljaka za ozelenjavanje površina može izazvati alergijske reakcije kod korisnika.

d) Intelektualne (kognitivne) karakteristike – Različit stepen inteligencije, brzina primanja i obrada informacija, sposobnost pamćenja i slično od velikog su značaja za pravovremeno i pravilno ponašanje korisnika, orijentaciju u prostoru i/ili vremenu. Intelektualne karakteristike nisu samo posledica smanjenih mentalnih sposobnosti ili senilnosti. One vrlo često mogu biti i posledica različitih životnih uslova ili situacija, kao što su privremena bolest ili povreda, stres, depresija, koncentracija korisnika u danom trenutku i slično.

e) Privremene karakteristike – Stanja koja traju određeni period, kao na primer trudnoća, uganuće ili prelom ruke/noge, sezonske alergije, bolest i slično, utiču na pojavu drugačijeg ponašanja korisnika. Najčešće se ono ispoljava kao sporije kretanje, usporena sposobnost reakcije i motorike, malaksalost u svakodnevnim aktivnostima. Takve promene kod korisnika mogu izazvati i promenu načina funkcionisanja (na primer korišćenje drugačije vrste prevoza, korišćenje alternativnih pravaca kretanja i slično).

f) Demografske karakteristike – To su razlike u kulturi, veri, običajima ili materijalnom stanju korisnika. Korisnici jednog istog okruženja mogu biti veoma različiti zato što dolaze iz različitih sredina, govore različite jezike, koriste drugačije pismo, imaju različite običaje, navike ili vrednosti. Nalaženje ravnoteže između svih ovih razlika značilo bi veću mogućnost za učešće ljudi u društvu, veći broj migracija, geografski ravnomeran razvoj, unapređenje sektora turizma i slično.

Da bi se okruženje prilagodilo svim navedenim različitostima, neophodno je u celokupan proces planiranja uključiti što veći broj navedenih grupa (deca, mladi, stari), sa različitim fizičkim i drugim karakteristikama (osobe sa ili bez/invaliditeta). Na taj način, povećaće se stepen znanja o potrebama različitih grupa društva. Sa druge strane, svi će biti jednako zastupljeni i nijednoj grupi se neće dati prednost u odnosu na neku drugu grupu.

Karakteristike pristupačnog okruženja

Kada se govori o čovekovom okruženju, razlikujemo dve vrste – prirodno i izgrađeno okruženje.

Prirodno okruženje je ono koje zavisi isključivo od prirodnih elemenata i koje čovek nije izmenio svojim delovanjem.

Izgrađeno okruženje je ono koje je čovek izmenio sa ciljem da ga koristi i da u njemu živi, to jest osmišljeno je od strane ljudi za same ljude. U tom smislu, karakteristike izgrađenog okruženja zavise isključivo od samog čoveka i načina na koji ga on gradi.

Prilikom stvaranja izgrađenog pristupačnog okruženja trebalo bi ispoštovati određene smernice. Od ključne je važnosti da navedene smernice budu integrisane u celokupan proces planiranja i osmišljavanja okruženja.

Izgrađeno pristupačno okruženje u načelu treba da ispoštuje [1]:

a) različitost korisnika – to podrazumeva da se nijedna osoba/korisnik ne oseća marginalizovano, to jest, svi treba da imaju mogućnost da koriste izgrađeno okruženje na jednakoj osnovi. To je naročito važno za korisnike okruženja kao što su: stari ljudi, osobe sa invaliditetom ili mala deca;

b) funkcionalnost – to podrazumeva da okruženje, odnosno elementi pristupačnosti, treba da budu dizajnirani na način da služe svrsi kojoj su namenjeni bez ikakvih problema ili poteškoća;

c) bezbednost – podrazumeva nepostojanje rizika za korisnike. Prema tome, svi oni elementi koji su deo okruženja treba da budu dizajnirani uz svest o bezbednosti (klizave podloge, izbočine/istureni delovi, naprsline ili ulegnuća na stazi i slično);

d) zdravlje korisnika – pristupačno okruženje ne sme da uzrokuje zdravstvene probleme za one koji imaju određene bolesti ili alergije. Štaviše, treba da promoviše zdravo korišćenje prostora i proizvoda;

e) prepoznatljivost i razumljivost – svi korisnici treba da budu u mogućnosti da se orijentišu bez teškoća unutar nekog prostora, i zato je bitno sledeće:

– *jasna informacija* – upotreba simbola zajedničkih za različite države, izbegavanje reči i skraćenice na lokalnom jeziku koje mogu dovesti do zabune;

– *prostorni raspored* – treba da bude koherentan i funkcionalan, kako bi se izbegla dezorijentisanost i konfuzija u prostoru;

f) estetiku – podrazumeva da pristupačno okruženje treba da zadovolji sve estetske kriterijume, pošto će ga na ovaj način svi najlakše i najbrže prihvatiti.

Pored navedenih karakteristika važno je napomenuti i potrebu da pristupačno okruženje u svakom delu grada bude jednako. Tako, na primer, u saobraćaju je važno da svaka raskrsnica bude jednako pristupačna i u tom smislu ne postoje više ili manje važne saobraćajnice.

Sa druge strane, pristupačno okruženje ne podrazumeva uvek jednolična/unificirana rešenja. Različita rešenja nekih problema obično postoje u različitim gradovima, jer se u obzir uzimaju običaji i kultura stanovnika toga grada. Međutim, poželjno je ipak da rešenja budu unificirana na nivou jednog grada, jer to smanjuje zbunjivanje korisnika. Na primer, isti simboli u obeležavanju ulica ili ista zvučna informacija za sve zvučne semafore u gradu u velikoj meri će olakšati kretanje osobama sa kognitivnim problemima, odnosno slepim građanima.

Elementi pristupačnosti

U cilju ostvarivanja lične mobilnosti svakog pojedinca u društvu, neophodno je osigurati *pristupačnost* određenim elementima u okruženju. Ti elementi pristupačnosti su:

a) saobraćajna infrastruktura – podrazumeva pristup svim javnim sadržajima kao što su: ulice, trgovi, stajališta, stanice, različite atrakcije i slično, uključujući pristupačnost prevozu i prevoznim sredstvima;

b) javni objekti – podrazumeva mogućnost da se pristupi svim javnim objektima (pošte, škole, banke, sportski i objekti kulture i slično), ali i mogućnost da ih svi građani zaista koriste u svrhu za koju su namenjeni;

c) informacije i komunikacije – podrazumeva mogućnost da se prime, razumeju i koriste sve javne informacije (na primer: sve informacije koje se nude korisnicima neke usluge u nekom objektu, bilo da su pisane, štampane ili zvučne, horizontalna i vertikalna signalizacija u saobraćaju, informacije o prevozu, signali opasnosti, web informacije i slično.);

d) usluge i proizvodi – podrazumeva da svi građani mogu da prime i da koriste sve javne usluge koje se nude (na primer: usluge koje se dobijaju u javnom prevozu, u pošti, banci i slično).

Navedeni elementi pristupačnosti ponašaju se po principu "karike u lancu" I zajedno čine takozvani "neprekidivi lanac kretanja". Ukoliko jedan od elemenata (karika) nije adekvatno osmišljen ili ne funkcioniše na adekvatan način, tada imamo situaciju u kojoj neka osoba ne može da funkcioniše, da se samostalno kreće, da primi određenu informaciju ili koristi uslugu/proizvod. Odnosno, ukoliko jedna karika lanca ne funkcioniše, tada zapravo ne možemo govoriti o postojanju sredine bez barijera.

Koncept "Dizajn za sve"

U dosadašnjim pokušajima da se izgrađeno okruženje što više prilagodi i učini pristupačnim, u nekim zemljama Evrope (ali i u Srbiji) još uvek se koristi pristup *"jednake mogućnosti za osobe sa ograničenjem u aktivnostima/kretanju"*. Dakle, proces planiranja i dizajniranja pojedinih elemenata u okruženju odvija se isključivo sa fokusom na osobe sa invaliditetom, obično samo na one sa telesnim invaliditetom.

Takav pristup do danas nije uspeo da donese dovoljno kvalitetne rezultate i vodi ka pojavi nepotrebnih i specijalizovanih rešenja, za samo određenu grupu ljudi, što uzrokuje nastavak segregacije te grupe (posebni prilazi, specijalni proizvodi, specijalne stepenišne platforme i slično).

U skladu sa tim, pojavio se i veliki disbalans između uloženog novca u specijalne proizvode i stvarne eksploatacije (obrt) tih proizvoda, koja je vrlo mala, jer ih koristi mali broj ljudi.

Upravo zbog toga, u Evropi danas se sve više govori o primeni koncepta "*dizajna za sve"*, koji je primenjiv u različitijim oblastima ljudskog delovanja.[2] Njegov osnovni cilj je da SVIM ljudima obezbedi da imaju jednake mogućnosti za učešće u svim aspektima društva.

Postoje, međutim, i drugi koncepti koji imaju iste ili slične ciljeve, na primer: *"univerzalni dizajn"* (SAD, Kanada, Norveška, Japan), *"inkluzivni dizajn"* (Velika Britanija), *"Barrierefrai" ili "Barrier free"* – sloboda od barijera (Nemačka, Austrija, Švajcarska).

Najpre se pojavio koncept "univerzalni dizajn", koji je počeo da se razvija u SAD sredinom sedamdesetih godina 20. veka, kao logična posledica usvajanja Zakona o Amerikancima sa invaliditetom (ADA standardi). Tim konceptom obuhvaćena je vizija da se kompletno okruženje (javni prostor), zgrade (javne i privatne) i proizvodi (upotrebni predmeti)

2 Pojava koncepta "dizajn za sve" prati i aktuelne promene u oblasti invalidnosti, odnosno pomeranje fokusa sa medicinskog ka socijalnom modelu invalidnosti.

planiraju i konstruišu na takav način kako bi u najvećoj mogućoj meri mogli da ih koriste svi: deca, stari, ljudi različitih telesnih dimenzija i fizičkih i/ili intelektualnih sposobnosti, osobe sa invaliditetom i bez invaliditeta.

Koncept univerzalnog dizajna, nastao je zapravo na osnovu dizajna za osobe sa invaliditetom, kao svojevrsno uopštavanje. Zasnovan je na pojmu ravnopravnosti i u skladu sa tim na holističkom i multidisciplinarnom pristupu. On ne isključuje upotrebu pomoćnih sredstava i pomagala za određene kategorije ljudi kada su im takva sredstva potrebna (npr. upotreba nekog od pomagala za kretanje). Definicija univerzalnog dizajna glasi:

"Univerzalni dizajn je dizajn proizvoda i okruženja koji su u najvećoj mogućoj meri upotrebljivi za sve ljude bez potrebe za prilagođavanjem ili specijalizovanim dizajnom" [5]

U Evropi, međutim, univerzalni dizajn nije naišao na naročito "plodno tle", najpre zbog kulturnih razlika između SAD i Japana sa jedne strane i Evrope sa druge strane, ali i zbog drugačijeg pristupa u rešavanju istih problema. U međuvremenu, u Evropi se, devedesetih godina 20 veka, sa istim ciljem, razvija koncept *"dizajn za sve"*.

Dizajn za sve je dizajn za ljudsku različitost, socijalnu inkluziju i jednakost. [16]

On predstavlja stvaranje okruženja, proizvoda i servisa sa ciljem da svi, uključujući buduće generacije, rod/pol, sposobnosti ili kulturnu pozadinu, mogu uživati u participiranju i kreiranju društva, sa jednakim šansama učešća u ekonomiji, kulturi, sportu, razonodi, kao i mogućnosti da svi prisustvuju, koriste i razumeju bilo koji deo okruženja, sa što većom samostalnošću-nezavisnošću. [16]

Da bi se to postiglo, izgrađeno okruženje, svakodnevni objekti, usluge, kultura i informacije, tj. sve što dizajniraju i stvaraju ljudi da bi koristilo ljudima, mora da bude pristupačno, pogodno za upotrebu za svakog člana društva i prilagodljivo ljudskoj raznolikosti. [16]

Dizajn za sve je zapravo sredstvo za stvaranje pristupačnog okruženja i poboljšanje kvaliteta života ljudi. On uzima u obzir sve ljude, njihove različitosti, potrebe i priznaje promene kroz koje svi prolazimo tokom života.

Svesno koristi analizu ljudskih potreba i zahteva učešće krajnjih korisnika u svakoj etapi procesa planiranja. U tom smislu, krajnji korisnici su zapravo priznati kao eksperti u procesu planiranja.

Dizajn za sve je intervencija u okruženju, na proizvodima ili uslugama, koja svima omogućuje da učestvuju u stvaranju našeg društva, obezbeđujući mu/joj jednake mogućnosti za učešće u ekonomskim, društvenim, kulturnim i aktivnostima u slobodno vreme. Osim toga, omogućava svim korisnicima da samostalno pristupe okruženju, da koriste i razumeju njegove različite delove, bez obzira na uzrast, rod, sposobnosti ili kulturno poreklo.

Pored toga, primena koncepta dizajna za sve obezbeđuje budućim generacijama da u istoj meri uživaju u podsticajnom okruženju koje je izgrađeno vodeći računa o svima (održivost). Na taj način, može se reći da je dizajn za sve zapravo filozofija i strategija planiranja čiji je cilj univerzalni pristup. [1]

Koncept dizajna za sve može da se primenjuje u planiranju velikog broja društvenih delatnosti, kao što su: stanogradnja, obrazovanje, kultura, rad, saobraćaj i drugo. Naročito je priznat kao neophodan elemenat u pro-aktivnoj strategiji za održiv razvoj gradova.

Zaključak

Uvođenjem koncepta "dizajn za sve" u sve oblasti čovekovog planiranja i delovanja postiže se efikasno i dugoročno planiranje na dobrobit svih građana. Njegova primena, na primer u kreiranju gradske infrastrukture, može da predstavlja značajan elemenat održivog razvoja jednog grada jer se gradi nešto što je prilagođeno SVIM građanima i što uzima u obzir promene kroz koje čovek prolazi tokom svog života.

Sa druge strane, ako je neko spoljno okruženje (na primer, parking, ili neki značajni javni objekat, kao muzej, tržni centar) dobro dizajnirano, to jest, u skladu je sa potrebama svih građana, tada imamo višestruku dobit za sve korisnike, kako u pogledu postojanja veće funkcionalnosti tog prostora ili zgrade, njegove povećane bezbednosti za sve ljude i uštede energije, tako i u pogledu postojanja značajno manjih troškova.

Na kraju, primenom koncepta "dizajn za sve" i, u skladu sa tim, povećanjem pristupačnosti javnog prostora, informacija, proizvoda i/ili usluga, može se obezbediti mnogo veći broj korisnika i samim tim ostvarivanje većeg profita.

Literatura

[1] F. Aragall (with support of the EuCAN Members), "Eurepean Concept for Accessibility", EuCAN Info – Handicap, Luxembourg 2003. (prevod na srpski – Centar "Živeti uspravno", Novi Sad 2008.).

[2] F. Aragall, S. Sagramola, P. Neumann (with support of the EuCAN Members), "ECA for Administration", EuCAN Info – Handicap, Luxembourg (prevod na srpski – Centar "Živeti uspravno", Novi Sad 2008.).

[3] Grupa autora, Materijali sa seminara o pristupačnosti, Fakultet tehničkih nauka, Novosadsko udruženje studenata sa invaliditetom, Novi Sad 2003.

[4] J. Jović, *Prilagođavanje saobraćajno-transportnog sistema za osobe sa invaliditetom*, Saobraćajni fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd 2003.

[5] R. Mace, J. Mueller, M. Follette, *Designing for People of All Ages and Abilities*, The Universal Design File, University North Carolina 1998.

[6] M. Počuč, *Pristupačnost radnog mesta*, Međunarodna organizacija rada (ILO), Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom i Unija poslodavaca Srbije, Beograd 2010.

[7] M. Počuč, *Definisanje tehničkih elemenata gradskih komunikacija prema potrebama osoba sa invaliditetom*, diplomski rad, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad 2004.;

[8] M. Počuč, *Dizajn za sve kao strateški pravac za stvaranje pristupačnog okruženja*, Udruženje urbanista Srbije, Letnja škola urbanizma, Kragujevac 2008.

[9] M. Počuč, *Mogućnosti povećanja pristupačnosti putničkih terminala",* Savremene tendencije unapređenja saobraćaja u gradovima – Drugo savetovanje sa međunarodnim učešćem, Departman za saobraćaj Fakulteta tehničkih nauka, Novi Sad 2009.

[10] M. Počuč, *Mogućnosti primene koncepta 'univerzalni dizajn' i 'dizajn za sve' u planiranju saobraćaja*, Savremene tendencije unapređenja saobraćaja u gradovima – Prvo savetovanje sa međunarodnim učešćem, Departman za saobraćaj Fakulteta tehničkih nauka, Novi Sad 2007.

[11] M. Počuč, *Slobodno kretanje", studija slučaja*, Disability Monitor Initiative South East Europe, Handicap International – Kancelarija za Jugoistočnu Evropu, Beograd 2006.

[12] M. Počuč, *Povećanje pristupačnosti putničkih terminala primenom koncepta 'dizajn za sve'*, magistarska teza, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad 2010.

[13] M. Počuč, Lj. Vukajlov, *Pristupačnost kao kriterijum kvaliteta planiranja i izgradnje*, Udruženje urbanista Srbije, Letnja škola urbanizma, Zlatibor 2009.

[14] R. Sestranetz, L. Adams, *Slobodno kretanje osoba sa invaliditetom u Jugoistočnoj Evropi: Nepristupačno pravo?*, Disability Monitor Initiative South East Europe, Handicap International – Kancelarija za Jugoistočnu Evropu, Beograd 2006.

[15] E. Shmidt, J. A. Manser, *Directives "Voies piétonnes adaptées aux handicapés", Centre suisse pour la construction adaptée aux handicapés*, Zuerich.

[16] Štokholmska deklaracija EIDD, Evropski institut za dizajn za sve – EIDD, Štokholm, 09. maj 2004.;

[17] Lj. Vukajlov, M. Počuč, "Kriterijumi pristupačnosti objekata", u: *Zbornik radova 6. naučno-stručnog savetovanja "Ocena stanja, održavanje i sanacija građevinskih objekata i naselja"*, Divčibare 2009.

Zakoni i pravilnici:

Zakon o planiranju i izgradnji Republike Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije,* br. 72/09.

Pravilnik o uslovima za planiranje i projektovanje objekata u vezi sa nesmetanim kretanjem dece, starih, hendikepiranih i invalidnih lica, *Službeni glasnik Republike Srbije,* br. 18/97.

Miodrag Pocuc

ACCESSIBILITY AND DESIGN FOR ALL

Summary

Mostly in bigger cities, parallel with the democratic changes in the Republic of Serbia at the beginning of 2000, the accessibility of human environment, especially for persons with disabilities, started to be dealt with. However, the focus of all these actions was exclusively on persons with disabilities (special design) rather than on all potential beneficiaries (design for all). Such access to the planning of our environment has not delivered feasible results and it has lead to specialized solutions for only certain group of people.

The paper represents another attempt to point to the importance of accessibility as a characteristic of the environment important for all people, regardless of their physical, sensory, intellectual characteristics and/or their age. The concept "design for all" is presented as a model of planning and creating a person's environment that can contribute to the creation of "inclusive society", of special importance to persons with disabilities, and at the same time also to all other beneficiaries of public spaces, products, information and/or services.

The new concept and actions was also supported by current changes in legislation of the Republic of Serbia which adopted very affirmative measures for increase in accessibility of the public environment.

Key words: accessibility, design for all, inclusion, environment, planning